

szóban és írásban támadták a hadvezérelles fölfogását. A nagy »Magyarország története«, mely szintén ebbe a korszakba esik és egyrészt a Szalaytól be nem fejezett munkának folytatásaként is szerepelhet, írói nagyságát csak emelte. Úgy értékelték, mint Werbőczy Tripartitumát s benne az író mint historikus és államférfi egyaránt nagy érdemeket szerzett.

A kiegyezés végre meghozta az amnestiát is és további élete a magyar kulturélet egyik értékes fejezete. Ennek teljes méltánylása már kiesett az életrajzból és utólagosan a Századokban jelent meg, hol Márki Sándor ékesszólásának egész fölkészült-ségével értékeli Horváth működését. Az emlék, melyet ezzel a magyar történetírás nagy mesterének állított, egyúttal nagy emléke marad a Magyar Történelmi Társulatnak is.

Morvay Győző.

Pethő Sándor: A szabadságharc eszméi. Budapest, 1916. Kiadta az »Élet« irod. és nyomda-r.-t. 8 r. 224 lap.

A gróf *Andrássy* Gyulának ajánlott könyv csak alaphangja annak a nagy munkának, melyet Pethő évek mulva a szabadságharc politikai fejlődésének történetéről készül írni. Most csupán arra szorítkozik, hogy a már kiadott könyvek és értekezések anyagán végigtekintsen és azt bizonyos szempontok szerint csoportosítsa. Forrásai még hézagosak, azokat a vállalat gazdasági beosztásánál fogva nem idézi s inkább a nagyközönség, mint a tudósok számára dolgozik; épen azért kár volt a tárgyiasság hiányával vagy hiányosságával megvádolnia azokat a történetírókat, kik előtte a szabadságharc történetével foglalkoztak és a kik közé (a Szilágyi-féle történelem nagyon elterjedt X. kötetében) referens is tartozik. Ezekben a könyvekben sincsenek elhanyagolva azok az intézmények és helyzetek, a mik szerint Pethő csoportosítja eszméit. Az ő művének egész gerincze, eredetisége, alkalmisága, jelentősége — saját nyilatkozata szerint¹ — az osztrák és a magyar erőviszonyok, az osztrák és a magyar rendszer elemzése, a szabadságharc katonai és politikai vezetésének kritikája. Igazságot ad *Kossuth*nak abban, hogy az önvédelmi harcot kikerülhetetlennek tartotta s úgy hiszi, hogy a háború sikerének erkölcsi és anyagi föltételeiben bízhatott is. De úgy látja, kedvezőtlenebb helyzetet talált, mint annak idején Rákóczi; s nem ügyelt arra, hogy a *közönségnek*, az osztrák-magyar egyensúlynak már magyar hívei is voltak. *Pethő* sorra veszi a közönség legfőbb nyilvánulásait, mint egyúttal a bonyoda-

¹ Nyugat, 1917, 1434 l.

lom legbővebb forrásait: a *külfügyet*, a melyet nagyhatalmi tekintetek vezettek; a *hadügyet*, a melyet — ilyen tekintetek nélkül — Kossuth és Görgey elkülönített az osztráktól s önállóan szervezett; a *pénzügyet*, a melyben *Duschek* szakértelmét Kossuth ellensúlyozta; a *dynastiát*, melynek a márczius negyediki osztrák alkotmányba foglalt összbiriodalmi törekvéseit Kossuth a függetlenségi nyilatkozattal, a forradalmi térre-lépéssel, visszautasította ugyan, de semmiesetre sem »a bosszú édes kéjével«, mint Pethő hiszi. (202. l.) Hiszen Kossuth híres márcziusi beszédében a Habsburg-ház újra-alapításáról, dicsőségéről beszélt, s pár hónap múlva is egy Habsburgot, mint VI. Istvánt akart trónra ültetni. A közösség gondolatának megóvására — minden egyéb kérdés mellőzésével — a dynastia, a megosztott hadseregen kívül, a mindenféle ígéretekkel és reményekkel kecsegtetett nemzetiségek fölkelését és az oroszok beavatkozását használta fel. Pethő mindezekkel kapcsolatban bírálja a szabadság katonai eseményeit, a miket a legendák ködétől megtisztultan akar látni.

Azonban az egész könyvben nem annyira az eszméket, mint ezeknek képviselőit, *Kossuthot és Görgeyt állítja szembe*, mert bennök látja a magyar faj nagyatermettségének megnyilatkozását. Kossuth iránt bizonyára szigorúbb és bírálótaban, jelzőiben nem mindig szerencsés; de tisztelettel szól arról a férfúróról, kit a magyar nemzet becsülete megmentőjének, a magyar nép fölfedezőjének és folszabadítójának tart. Mindjárt könyve elején (6. l.) kikel a »szélbali« felfogás ellen, a mely a 48-as dolgokban alig akart egyebet látni Kossuth apotheosisánál; de kikel az »opportunistá«, »csehbeli«, »hatvanhetes« történetírás ellen is, a mely Kossuthal elég mostohán bánt el és »mindent elkövetett, hogy azt a hallatlan népszerűséget, a mely Kossuth alakját folyondárként övezte s azt a hírnevet, a melyet a dicső költő a feledés örök királyának nevezett, fanyar, okoskodó, nagyképű kritikájával megtépázza vagy legalább ellensúlyozza.« Ezzel szemben Pethő őt (9. l.) az 1848-ban alakult magyar állam *egyedüli* építőmesterének nevezi. Hirdeti (47. l.), hogy nincs jogunk kiváló férfainkat pusztán pártelfogultságból lábbal tiporni; s a történelemben azoknak ad (54. l.) igazat, kik szerint Magyarország fegyverrel kell védnie jogait s becsülettel megóvnia az önvédelem harczát. Azonban hibáztatja (55. l.) Kossuthot s eredendő bűnének tartja, hogy az elérhetőnél többet tartván elérhetőnek, egyre több phantasticus vonást vegyített politikájába.

A hadsereg szervezését a haditörténetben páratlannak, Kossuth és Görgey közös érdemének és dicsőségének tartja s lelkesen szól róla (77—80. l.); de Kossuthot a pénzügy szervezésében »gyer-

mekesen naivnak» (108. l.), a szabadságharcot magát pedig (116. l.) »egyénsége persvádeáló erején épülőnek« mondja, a mi a nemzetnek bizonyára nem hízelgő s nem is igazolható megállapítás. Hangoztatja Kossuth személyes felelősségét a történetekért s egyik legszemélyesebb cselekedetének (199. l.) a függetlenségi nyilatkozat »kárhuzatos és kétségeesett« elhatározását tartja, mit a sértett ember kitörő indulata (201. l.), a bosszú édes kéje és gyermekes érvelés kísért. (202. l.) Azonban mint a nemzeti becsület megmentőjét, mégis nagynak mondja s őt Bismarckkal és Cavourral egy sorba helyezi (121. l.), mert neve s a hozzá fűződő nemzeti küzdelem adott a magyarnak »végérvényes polgárjogot« Európa modern nemzetei közt. Örök dicsősége, hogy a magyar parasztban rejlő társadalmi és nemzeti kincseket felfedezte és napvilágra hozta.

Görgey nemcsak tettei, hanem könyvei és a vele való ismeretség alapján is nagyraemertnek, megérthetőnek, történelmi nagyságnak mondja a nélkül, hogy tévedései és kudarczai előtt szemet húnyna. Sajnálja, hogy a nemzet politikai és katonai vezetői meghasonlottak egymással és hogy kölcsönös, halálos gyűlöletök megfosztotta őket éleslátásuktól. *Görgey* súlyosan megbántott emlékének kiengesztelésében nem látja Kossuthra nézve az istenek alkonyát; de azt hiszi, hogy »a hódolatnak, mely a szabadságharc politikai vezérét megilleti, nincs joga többé emberáldozatot követelni.« (221. l.) Történelmünknek *Görgey* az az első nagy embere, »kit szobortalapzat, bábérág és hozsanna nélkül is nemcsak megtermettségében, de megérthetőségében tudunk magunk elé állítani.« Az egykori ellenfelek munkássága, »miként Kossuth messzehangzó, *Görgey* csendes mártíriuma is átolvadt a magyar történelembe, részét teszi multunk amaz erkölcsi tényezőinek, a melyek — Macaulay szavai szerint — a nemzetek létének elemei.«

Pethő műve az olvasóban sokszor kelt ellenmondást, azonban ezzel s a néha csak érintett eszmékkel is gondolatokat ébreszt. Tervezett nagyobb munkájában, melyen már szorgalmasan dolgozik, velök és az összes ható erőkkel remélhetőleg behatóbban fog foglalkozni s általánosításait az adatoknak néha igen alkalmatlan tömegével fogja mérsékelni. A napisajtó egyik része akkor talán nem üdvözli könyvét olyan túlzott dicsérettel, de nem is részesíti olyan támadásokban, mint a hogy ezt, eszméi ki-sajátításának czimén, *Halász* Imre tette a Nyugatban,¹ egész felfogása és iránya miatt pedig *Kacziányi* Géza a Magyarország-

¹ Nyugat, 1916. II. 886—889. l.

ban.¹ Amaz az azóta elhunyt Halász Imre nemes nyilatkozatával nyert megnyugtató elintézést,² emez sajtóperre vezetett, a melynél az esküdtszék az eredetiség kérdésével is foglalkozott és Kacziányit a rágalmazás vádja alól 1918 febr. 26. felmentette.

Mindenesetre jobb lett volna, ha Pethő könyve a szabadságharc részletes leírását nem tervezetképen *előzi* meg, hanem összefoglalásképpen *követi*. Művét akkor olvasók és tudományos körök, mint jegyzetekkel és forrásidézetekkel ellátott részletes művének történetphilosophiai áttekintését, nagyobb megnyugvással, osztatlanabb bizalommal fogadnák és szerzőben meg is vannak azok az írói képességek, hogy némi önfegyelméssel a kedvező fogadtatást elérje.

Márki Sándor.

Domanovszky Sándor: A harminczadvám eredete. Székfoglaló értekezés. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1916. (Érték. a tört. tud. köréből, XXIV. kötet, 4. szám.) 54 l. Ára 1 kor. 50 fill.

Középkori történetünknek megoldásra váró problémái közt sok gazdaság- és pénzügytörténeti kérdés van. Az adatok gyér száma és homályos volta sok esetben nagyon megnehezíti, sőt nem egyszer szinte lehetetlenné teszi a minden tekintetben kielégítő megoldást, mit a hasonló természetű kérdések fölött folytatott vitatkozások eléggé bizonyítanak. Megoldásukat azonban mindenesetre meg kell kísérelni, mert ezeknek a köz- és magán-gazdasági viszonyainkra vonatkozó kérdéseknek a lehetőség szerint való tisztázása nélkül középkori történetünk tekintélyes része felderítetlen s a multunkról alkotott kép hamis marad. Egy-egy részlet tisztázása készíti elő az egészről alkotandó felfogás hűségét és megbízhatóságát.

A harminczadvám eredete és fejlődése olyan részletkérdés, mely középkori gazdasági viszonyainknak sok más problémájával kapcsolatos, amelynek megoldása tehát eleve is gyümölcsözőnek ígérkezik. Domanovszky igen jól választotta meg a kérdést és közelhozza azt a megoldáshoz. Meggyőző fejtegetéseiben jelentős eredményekre jut s ha egyes pontokon mégis nyitva kell hagynia a kérdést, azt a következtetésre alkalmas adatok hiánya okozza. A kép, melyet tanulmányából a harminczadvám eredetéről és első fejlődéséről nyerünk, így is teljesnek mondható. És ez annál elismerésreméltóbb, mert az adatok nemcsak gyérek,

¹ Egy Görgy-huszár irodalmi módszere, Magyarország, 1917, 49. és 51. sz. U—ő: Egy irodalmi szarka. Pesti Futár, 1918, 513. sz.

² Nyugat, 1917, I. 144.